

Landelijke inventarisatie insectenplagen 2009

In Drenthe werden eiken ingesponnen door de groene eikenbladroller. Door de kaalvraat weken de rupsen uit naar de stam om zich te verpoppen.

Eiken hebben het zwaar te ver

Rupsenvraat in eiken springt het meest in het oog bij de landelijke inventarisatie van insectenplagen op bomen en struiken 2009. Nieuwkomer onder de eikvreterende rupsensoorten is de najaarsspanner. Het meest gemeld werd de eikenprocessierups en die staat dus bovenaan in de Insecten Top Tien.

Tekst Leen Moraal* / Beeld A.J. Dijkstra, J. van der Weele, J. de Constant, D. Slotboom en Leen Moraal

Insecten Top Tien 2009

- 1 Eikenprocessierups – *Thaumetopoea processionea*
- 2 Kleine wintervlinder – *Operophtera brumata*
- 3 Spinselmotten – *Yponomeuta*-soorten
- 4 Grote wintervlinder – *Erannis defoliaria*
- 5 Paardenkastanjemineermot – *Cameraria ohridella*
- 6 Groene eikenbladroller – *Tortrix viridana*
- 7 Koningsdopluis – *Pulvinaria regalis*
- 8 Najaarsspanner – *Agriopsis aurantiaria*
- 9 Iepenspintkever – *Scolytus scolytus*
- 10 Horzelvlinder (ook bekend als hoornaarvlinder) – *Sesia apiformis*

*Leen Moraal is werkzaam bij Alterra Wageningen UR, T (0317) 48 58 20, E leen.moraal@wur.nl

In het hele land trad in 2009 kaalvraat op in lanen en bossen door de kleine wintervlinder, grote wintervlinder, groene eikenbladroller, kleine voorjaarsspanner en drie soorten voorjaarsuil. Een merkwaardig fenomeen deed zich voor in wegbeplantingen in Drenthe, waar eikenstammen met dikke spinsels bekleed waren (foto 1). Men dacht eerst aan spinselmot, maar die zit niet op eik. De spinsels waren gemaakt door de groene eikenbladroller. De rupsen verpoppen zich normaliter in een bladrol, maar door de kaalvraat waren ze gedwongen tot verpopping op de stam (2).

Tegelijkertijd kwam de najaarsspanner (3) zo massaal voor dat deze – voor het eerst – een plaats in de Insecten Top Tien veroverde. Er was 'overlast' voor wandelaars en mountainbikers doordat de aan lange draden hangende rupsen in het gezicht en op kleding terechtkwamen. De vraat trad vooral op in eik, maar ook in beuk en andere loofbomen. Uit de Alterra-statistieken blijkt dat er sinds 1946 nooit zoveel vraat was.

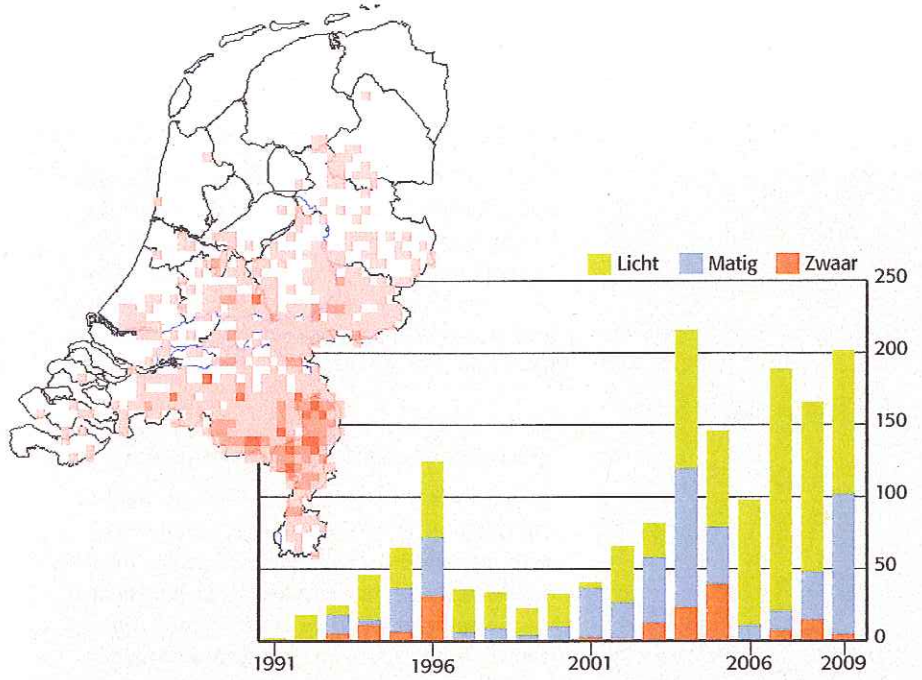
De laatste pieken van de kleine wintervlinder waren in 1996 en 1997. De kaalvraat zorgde inder tijd voor veel verzwakte eiken en daarmee voor sterfte als gevolg van de zijn kans waarnemende eikenprachtkever. Kijk voor meer info en herkenning van de rupsensoorten ook op www.insectenweb.nl en www.vlindernet.nl

Eikenprocessierups in heel Nederland

In 2009 is de eikenprocessierups doorgedrongen

2 Rupsen van de groene eikenbladroller

Opmars van de eikenprocessierups in noordelijke richting. In 2009 werden ook aantastingen in Drenthe en Friesland waargenomen. Anno 2010 is de eikenprocessierups ook tot Groningen doorgedrongen en zit daarmee nu officieel in heel Nederland.

duren

tot in de kop van Drenthe, maar ook in Friesland, in Ooststellingwerf, zijn nesten ontdekt. De gevonden locaties komen overeen met de prognose nadat vorig jaar op die plekken met feromoonvalen mannetjesvlinders waren gevangen. Het was het negentiende jaar van de rups in Nederland. De extreem warme april- en meimaand waren ideaal voor een snelle ontwikkeling van de rups. Er kwamen relatief veel meldingen uit Gelderland en Overijssel. Er is een verband tussen de noordwaartse uitbreiding en klimaatverandering. Enkele jaren geleden werd, aan de hand van de door Alterra verzamelde gegevens, berekend dat de rups in 2020 in het gehele land aanwezig kon zijn. Deze voorspelling is dus nu al ingehaald door de werkelijkheid. Niet voor niets is de eikenprocessierups van alle plagen de meest gemelde.

Spinselbladwesp in jonge dennetjes

In kleine dennetjes in tuinen in Barneveld en Hengelo zat de dennenspindelbladwesp *Acantholyda hieroglyphica*. Groepjes naalden waren weggevreten, maar de boosdoener bleef eerst onopgemerkt. Wel zaten er spinsels rondom enkele twijgen met daarin bruine korreltjes (4). Pas na het openmaken werd een kolonie van tientallen 25 mm lange, vuilgroene larven gevonden. Volwassen spindelbladwespen zijn 15 mm grote, zwarte insecten met gele vlekjes. Ze vliegen in juni en leggen de eitjes op een jonge grove den. De uitkomende larven maken een spinsel, dat ►

3 De najaarsspinner haalde in 2009 voor het eerst in de Insecten Top Tien.

4 Dennenspindelbladwesp komt weinig voor in Nederland, maar is vorig jaar toch aangetroffen in Barneveld en Hengelo.

Aantasting door Gleditsia-bladgalmug kwam vorig jaar op diverse locaties in Nederland voor.

tenslotte de gehele twijg omsluit en waarbinnen soms tientallen larven aanwezig zijn. De larven beschermen zichzelf door onopgemerkt tussen hun uitwerpselen te leven. Vanaf augustus overwintert de larve in de grond. Het is een in Nederland weinig voorkomende soort die een voorkeur heeft voor drie- tot achtjarige, solitaire dennen.

Gleditsia-bladgalmug gesignaleerd

Op verschillende plaatsen in Nederland werden bladgalletjes van de Gleditsia-bladgalmug *Dasineura gleditchiae* waargenomen. De aantasting is te herkennen aan jonge blaadjes die zich verdikken tot peulvormige galletjes die eerst groen zijn en later rood verkleuren (5). In de gallen bevinden zich enkele witte tot rode larven. De larven zijn lekkere hapjes voor mezen die aan de twijgen hangen om de gallen open te pikken. De bladgalmug heeft meerdere generaties per jaar. De mug overwintert als larve in de grond en kan daar jarenlang overleven alvorens te verpoppen. De volwassen muggen leggen half mei hun eitjes in de toppen van de twijgen. In de zomer vindt verpopping in de gallen plaats en verschijnt een nieuwe generatie mugjes. Aantastingen kunnen als opvallend of ontsierend worden beschouwd, maar de boom ondervindt geen noemenswaardige schade.

Witvlakvlinder in eik en esdoorn

In een natuurterrein bij Wassenaar werden vele prachtig gekleurde rupsen (6) van de witvlakvlin-

der *Orgyia antiqua* in jonge eiken aangetroffen. In Delft werd een haag van jonge esdoorns kaalgevreten en in Rotterdam zaten de witvlakrupsen in tienjarige iepen. De rupsen zijn weinig kieskeurig en kunnen bij allerlei bomen en tuinplanten voorkomen. In 1992 was er een plaag in Lisserbroek op berken. Omdat in de bomen tienduizenden rupsen aanwezig waren, ontstond er al vrij snel voedselgebrek. De rupsen daalden via de stammen af op zoek naar andere voedselbronnen en kwamen zo in woningen terecht. De haren kunnen jeuk veroorzaken, maar niet zo hevig als die van de eikenprocessierups.

Elzenmot in bladknoppen

Op het landgoed Scherpenzeel, nabij Woudenberg, op de grens van de Gelderse vallei en de Utrechtse Heuvelrug, wordt al gedurende vele jaren het elzenhaantje in de singels aangetroffen. Maar in 2009 was er een nieuw fenomeen te zien van rupsjes in bladkokertjes. Het ging om de elzenmot *Coleophora serratella*. Het is een slank motje dat haar eitjes in juni bij de bladknoppen legt. De uitkomende rupsjes omhullen zich met een beschermend kokertje gemaakt van een stukje blad (7). Tijdens hun groei maken ze geregeld een nieuw en groter kokertje. Soorten die kokertjes maken behoren tot de kokermotten. Andere soorten maken een coconnetje dat ze bedekken met zand, aarde, plantendelen of korstmossen en worden zakjesdragers genoemd. De elzenmot voedt zich op els, berk, iep en hazelaar. Het rupsje voedt zich via gaatjes in de epidermis met het bladmoes. In de herfst spint het rupsje zich vast aan de twijg om daar in het kokertje te overwinteren. Zodra de eerste warme dagen in maart aanbreeken gaat het rupsje naar een knop om deze uit te hollen. In mei en juni vindt de verpopping in het kokertje plaats.

Moerbeischildluis belaagt honingbomen

De exotische moerbeischildluis *Pseudaulacaspis pentagona* komt oorspronkelijk uit Azië. Hij werd in de negentiende eeuw per ongeluk in Italië geïntroduceerd. Van daaruit verspreidde de soort zich in het Mediterrane gebied. Ook in Nederland worden steeds vaker aantastingen waargenomen. In Oss waren stammen van jonge honingbomen bedekt met een laag schildluizen (8). De witte ronde 2,8 mm grote schildjes van de vrouwtjes hebben een roodbruine kern. De schildjes van de mannetjes zijn langwerpiger en smal. De soort veroorzaakt steeds meer problemen in het openbaar groen, want de schildluis is niet kieskeurig. Hij komt bij

Rupsen van witvlakvlinder, in 2009 gespot in Delft en Rotterdam.

wel 100 struik- en boomsoorten voor, zoals liguster, hulst, es, walnoot en *Catalpa*, maar schadelijk is hij vooral op moerbeï en perzik. In Nederland worden steeds vaker *Catalpa* met schildluizen uit Italië geïmporteerd. De warmteminnende luizen kunnen in een warm klimaat vier generaties vormen, in Nederland is dat waarschijnlijk één generatie. Toch zijn de luizen koudetolerant want ze kunnen bij -20°C overleven. Bij zware aantastingen kunnen jonge plantendelen verdrogen en afsterven.

7 Rupsje van elzenmot in bladkokertje, gezien in elzensingels op het landgoed Scherpenzeel.

Iepenschildluis weinig meer gezien

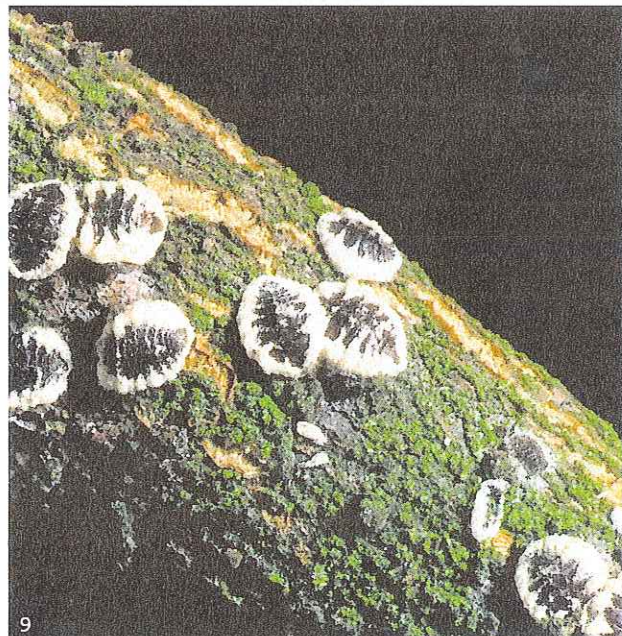
In de jaren tachtig werd de iepenschildluis *Gossyparia spuria* massaal in de grote steden, zoals Den Haag, waargenomen. De roodbruine circa 4 mm grote, volwassen wijfjes zitten op stammen en takken en omgeven zich met een ring van witte wasdraden (9). Ze hebben een voorkeur voor pluimiep, maar lusten ook *Ulmus x hollandica* 'Vegeta' en andere iepensoorten. De iepenschildluis produceert veel honigdauw en bij zware aantastingen kan er bladvergeling en taksterfte optreden. De laatste jaren wordt de schildluis weinig meer gezien; in 2009 zat hij in iepenstruiken in Park Sonsbeek te Arnhem. ■

8 Moerbeischildluis op honingboom in Oss. Dit type schildluis komt steeds vaker voor.

Oproep waarnemers insectenplagen

Alterra wil het netwerk van waarnemers vitaal houden. Beheerders en andere belangstellenden die willen meedoen zijn dus van harte welkom. Na aanmelding krijgt men een informatiepakketje toegestuurd. Kunt u een aantasting niet op naam brengen? Geen probleem, bij twijfel kunt u insecten ter determinatie inzenden. Meer informatie over plaaginsecten is te vinden op de website www.insectenweb.nl. Sinds 1946 worden plagen op bomen en struiken geïventariseerd door een landelijke groep vrijwilligers. Dit gebeurt in het kader van LNV-onderzoek om nieuwe invasieve soorten te onderkennen en om relaties tussen plagen en klimaatverandering te onderzoeken. Een overzicht van aantastingen in bossen en natuurgebieden wordt jaarlijks gepubliceerd in 'Vakblad Bos, Natuur en Landschap'.

9 Iepenschildluis wordt de laatste jaren amper nog waargenomen.

Meer informatie over de plagen op www.tuinenlandschap.nl